

УДК 347.99:336.143.23

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.5.4>

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ КОШТІВ СУДОВОГО ЗБОРУ У ФІНАНСУВАННІ МІСЦЕВИХ СУДІВ: УКРАЇНСЬКИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Манюк Д.В.,
аспірант,

Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова
e-mail: mister.manyuk003@gmail.com

Манюк Д.В. Ефективність використання коштів судового збору у фінансуванні місцевих судів: український та зарубіжний досвід.

Стаття є дослідженням сучасних підходів до справляння та розподілу судового збору в Україні у контексті законодавчих змін 2025 року та міжнародної практики. У статті автором проаналізовано Закон України № 4508-IX, що набрав чинності 16 липня 2025 року та удосконалив механізми визначення, справляння і повернення судового збору. Наголошено на запровадженні гнучких підходів до звільнення, зменшення, відстрочення чи розстрочення платежів залежно від майнового стану особи, а також на стимулюванні цифровізації правосуддя шляхом надання 20% знижки за використання системи «Електронний суд». Висвітлено диференційовану систему ставок для фізичних та юридичних осіб, залежно від ціни позову та характеру спору, з прикладами актуальних розмірів платежів у 2025 році. Особливу увагу приділено питанню централізованого розподілу коштів спеціального фонду державного бюджету, на прикладі звіту за 2024 рік, де показано значну частку витрат на оплату праці, комунальні послуги, матеріально-технічне забезпечення, інформатизацію та розвиток судової інфраструктури. Підкреслено наявність критичного дисбалансу між реальними потребами судової влади (36,2 млрд грн) та рівнем фінансового забезпечення (56,5%), що безпосередньо загрожує стабільності судової системи. Розкрито ризики недофінансування для незалежності та ефективності правосуддя, зокрема втрату кадрів і затримки у розгляді справ, що негативно впливають на доступ громадян до правосуддя. У статті подано порівняльний аналіз практики Німеччини, Франції, Швеції, Польщі та Великої Британії, який демонструє різні моделі фінансування судів: від покладання основного тягаря на державний бюджет до значної ролі приватних платежів. Водночас у всіх країнах передбачені механізми соціального захисту та правової допомоги для малозабезпечених осіб, що запобігає обмеженню доступу до правосуддя. Робиться висновок про необхідність збалансування державного та приватного фінансування, посилення прозорості використання коштів, удосконалення звітності та впровадження європейських стандартів фінансової автономії судової влади.

Ключові слова: судовий збір, фінансування судів, судова влада, правова допомога.

Manyuk D.V. Efficiency of using court fees in financing local courts: Ukrainian and foreign experience.

This article examines contemporary approaches to the collection and allocation of court fees in Ukraine in the context of the 2025 legislative amendments and international practices. The author analyzes the Law of Ukraine No. 4508-IX, which came into force on July 16, 2025, and refined the mechanisms for determining, collecting, and refunding court fees. Emphasis is placed on the introduction of flexible approaches to exemptions, reductions, deferrals, or installment payments based on an individual's financial situation, as well as the promotion of digital justice through a 20% discount for using the «Electronic Court» system. The article highlights a differentiated system of rates for individuals and legal entities, depending on the claim amount and the nature of the dispute, with examples of current payment levels in 2025. Particular attention is given to the centralized allocation of funds from the special fund of the state budget, illustrated by the 2024 report, which shows a significant share of expenditures for staff salaries, utilities, material and technical support, informatization, and court infrastructure development.

A critical imbalance between the actual needs of the judiciary (UAH 36.2 billion) and the level of financial provision (56.5%) is emphasized, posing a direct threat to the stability of the judicial system. The article outlines the risks of underfunding for judicial independence and efficiency, including staff attrition and delays in case processing, which negatively affect citizens' access to justice. A comparative analysis of practices in Germany, France, Sweden, Poland, and the United Kingdom is provided, demonstrating different models of court financing—from placing the primary burden on the state budget to significant reliance on private payments. At the same time, all countries implement mechanisms of social protection and legal assistance for low-income individuals, preventing limitations on access to justice. The study concludes that balancing state and private financing, enhancing transparency in fund utilization, improving reporting, and adopting European standards for the financial autonomy of the judiciary are essential.

Key words: court fees, court financing, judiciary, legal aid.

Постановка проблеми. Судовий збір є обов'язковим платежем, що стягується за подання до суду заяв, скарг та інших процесуальних документів, а також за видачу судами відповідних документів. Він виконує подвійне призначення у функціонуванні судової системи: з одного боку, виступає джерелом фінансового забезпечення для покриття операційних витрат судів, а з іншого – є важливим інструментом регулювання доступу до правосуддя. Раціональне та ефективне використання надходжень від судового збору має принципове значення, адже воно безпосередньо впливає на рівень незалежності судової влади, стан її матеріально-технічного забезпечення, належну оплату праці суддів і працівників апарату судів, а також на загальну якість і доступність правосуддя.

В умовах сучасних викликів, серед яких – суттєвий дефіцит фінансування судової влади в Україні та динамічні законодавчі зміни, що набули чинності у липні 2025 року, значення комплексного аналізу цієї проблематики набуває особливої ваги. Грунтовне дослідження українського досвіду у зіставленні з міжнародними практиками дає можливість визначити найбільш ефективні підходи та окреслити перспективні напрями удосконалення механізму справляння і використання судового збору.

Мета дослідження полягає у комплексному та всебічному дослідженні ефективності використання коштів судового збору у фінансуванні місцевих судів шляхом аналізу українського та зарубіжного досвіду.

Стан опрацювання проблематики. Питання щодо судового збору було предметом дослідження низки науковців. Так, в своїй роботі Загоруйко Н.С. було досліджено судовий збір як джерело фінансування органів судової влади. Стеченко К.Л. було висвітлено судовий збір як джерело наповнення спеціального фонду державного бюджету України. Горова С.В. та Дяченко С.В. досліджували теоретичні та правові аспекти сплати судового збору в цивільному судочинстві. Втім, потребує комплексного аналізу дослідження ефективності використання коштів судового збору у фінансуванні місцевих судів.

Виклад основного матеріалу. З метою вдосконалення механізмів розподілу судових витрат та підвищення доступності правосуддя держава запровадила низку важливих змін у законодавстві. З 16 липня 2025 року набрав чинності Закон України № 4508-IX, яким удосконалено порядок розподілу судових витрат та справляння судового збору [5]. Метою закону є підвищення прозорості та ефективності роботи судової системи, а також забезпечення кращого доступу громадян до правосуддя. Документ уточнює підстави для звільнення від сплати судового збору, його зменшення, відстрочення чи розстрочення, надаючи судам можливість застосовувати більш гнучкий підхід. Крім того, встановлено нові ставки для справ про банкрутство та передбачено 20% знижку при поданні процесуальних документів через систему «Електронний суд» (ЄСІТС), що сприяє цифровізації судочинства [7].

Розмір судового збору в Україні визначається на основі прожиткового мінімуму для працездатних осіб, який фіксується станом на 1 січня відповідного року. У 2025 році цей показник становить 3028 гривень і зберігається незмінним упродовж усього року. Такий підхід забезпечує передбачуваність у розрахунках, однак за умов високої інфляції виникає ризик дисбалансу між фактичними витратами судової системи та надходженнями від збору. Порівняно з 2024 роком ставки судового збору залишилися без змін, але вони диференціюються залежно від характеру спору та статусу позивача, що враховує різну платоспроможність учасників процесу [8]. Став-

ки судового збору можуть бути виражені у фіксованій сумі або у відсотковому відношенні до ціни позову. Наприклад, за подання позовної заяви майнового характеру юридичною особою ставка становить 1,5% ціни позову, але не менше 3028 грн і не більше 1 059 800 грн. Фізична особа або фізична особа-підприємець сплачує 1% ціни позову, але не менше 1211,20 грн та не більше 15 140 грн. За подання позовної заяви немайнового характеру фізичною особою збір складає 1211,20 грн, а юридичною особою – 3028 грн. За подання заяви про видачу судового наказу ставка становить 302,80 грн, а за заяву про скасування судового наказу – 151,40 грн. Для апеляційних та касаційних скарг ставки можуть бути вищими: апеляційна скарга на ухвалу суду фізичною особою коштує 605,60 грн, а юридичною особою – 3028 грн. У разі подання касаційної скарги на рішення суду фізична особа сплачує 1211,20 грн, а юридична – 3028 грн. У деяких випадках, якщо розмір судового збору перевищує 5% річного доходу фізичної особи за попередній календарний рік, суд може ухвалити рішення про відстрочення, розстрочення, зменшення розміру або звільнення від сплати збору, враховуючи майновий стан особи. Платниками судового збору є громадяни України, іноземці, особи без громадянства, підприємства, установи, організації, інші юридичні та фізичні особи-підприємці, які звертаються до суду або щодо яких ухвалено судові рішення. Варто зазначити, що існують категорії осіб, які можуть бути звільнені від сплати судового збору, зокрема, особи, які звертаються до суду для захисту своїх прав у зв'язку з соціальною вразливістю або іншими обставинами, що підтверджуються відповідними документами [6].

Сплата судового збору здійснюється за місцем розгляду справи, а надалі кошти зараховуються до спеціального фонду Державного бюджету України. Перед відкриттям провадження суд перевіряє факт зарахування. Механізм розподілу коштів є централізованим, що дозволяє більш ефективно управляти фінансами та за потреби перерозподіляти їх між судами. Варто зазначити, що 7 січня 2025 року набрав чинності наказ Міністерства фінансів України від 26 листопада 2024 року № 606 «Про внесення змін до Порядку повернення (перерахування) коштів, помилково або надміру зарахованих до державного та місцевих бюджетів».

Згідно з новим порядком органи казначейства здійснюють повернення судового збору в усіх випадках виключно на підставі електронного подання, сформованого судом. Для повернення судового збору за судовим рішенням, що набрало законної сили, платнику необхідно звернутися до суду із заявою, зміст якої повинен відповідати пункту 5 цього порядку, і вказати дату та номер судового рішення. Разом із заявою про повернення коштів судового збору з бюджету платником також подається оригінал або копія платіжної інструкції, яка підтверджує перерахування коштів до бюджету [4].

Судовий збір, перерахування якого підтверджується платіжною інструкцією, формує надходження до спеціального фонду, з якого здійснюється подальший розподіл коштів на забезпечення діяльності судової системи. Розподіл надходжень зі спеціального фонду здійснюється центральним органом, відповідальним за фінансування судів. У 2024 році кошти спеціального фонду державного бюджету від сплати судового збору в сумі 3 596,6 млн грн були спрямовані: 378,2 млн грн або 10,5% – на виплату суддівської винагороди; 643,3 млн грн або 17,9% – на нарахування на оплату праці; 600,5 млн грн або 16,7% – на оплату комунальних послуг та енергоносіїв; 555,6 млн грн або 15,4% – на придбання предметів, матеріалів, обладнання та інвентаря (а саме: марки, конверти, папір, канцтовари, будівельні матеріали, меблі для облаштування залів судових засідань, диски, картриджі, комплектувальні вироби та деталі для ремонту серверного та комп'ютерного обладнання, пальне та інше); 669,1 млн грн або 18,7% – на оплату послуг (крім комунальних): з інформатизації, з монтажу і установки охоронної і пожежної сигналізації, охорона приміщень, публікація оголошень, впорядкування архіву, страхування приміщень і транспортних засобів, оренда приміщень, маркувальна машина, ліцензійне програмне забезпечення, перезарядка картриджів, послуги зв'язку, експлуатаційні послуги, з експлуатації ЄДРСР, адміністрування вебпорталу та контакт центру судової влади, супроводження та адміністрування підсистем ЄСІТС, забезпечення діяльності органів суддівського самоврядування та інше; 54,8 млн грн або 1,5% – на відрядження; 60,8 млн грн або 1,7% – на інші поточні витрати; (винагорода присяжних, витрати виконавчого впровадження, компенсація витрат на поховання та увічнення пам'яті суддів, судовий збір та інше); 634,3 млн грн або 17,6% – на видатки розвитку (придбання обладнання та предметів довгострокового користування, капітальне будівництво, капітальний ремонт, реконструкція та реставрація приміщень судів) [2].

Навіть за умов зростання надходжень судова влада залишається в стані хронічного недофінансування. Конституція України покладає на державу обов'язок гарантувати належне фінансування судової влади, проте у 2025 році існує суттєвий розрив між реальними потребами та обсягами бюджетного забезпечення. Планові надходження спецфонду судової системи становлять 3,6 млрд грн, тоді як загальна потреба у фінансових ресурсах сягає 36,2 млрд грн, з яких забезпечено лише 56,5%. Апеляційні та місцеві суди забезпечені лише на 58,5% від потреби (2,6 млрд грн). Цей дисбаланс критичний для стабільності судової системи, особливо місцевих судів, підриваючи їх незалежність та якість правосуддя [1]. Недофінансування загрожує стабільності судової системи, послаблює її незалежність і негативно впливає на якість здійснення правосуддя. Відсутність достатніх ресурсів особливо відчутна у сфері оплати праці працівників апарату судів, що спричиняє втрату кваліфікованих кадрів та уповільнення судових процесів.

Публічні звіти та аудити є ключовими для прозорості та підзвітності. Центральні органи судової адміністрації публікують фінансові звіти, до прикладу, Звіт за 2024 рік. Рахункова палата України проводить аудити використання бюджетних коштів у судовій сфері. Зміни до розпису видатків спецфонду погоджуються з Вищою радою правосуддя. Важливо підвищити деталізацію та доступність цих звітів для громадськості, оскільки узагальнені дані не завжди дозволяють відстежити ефективність використання коштів на місцевому рівні. Висока прозорість критична для довіри та громадського контролю [3].

Фінансування судової системи у різних країнах здійснюється по-різному. Судові бюджети часто недооцінюються, хоча вони відіграють ключову роль у забезпеченні незалежності судової влади. У міжнародній практиці спостерігається тенденція до збільшення ролі судових зборів у фінансуванні судів, причому в багатьох західних країнах частка приватних платежів у порівнянні з державним фінансуванням зростає. Загалом витрати на суди становлять менше 2% від загального державного бюджету [9]. У процесі реформ основну увагу приділяють підвищенню автономії судової влади у фінансовому управлінні та впровадженню моделей бюджетування, орієнтованих на ефективність. Слід зазначити, що у більшості країн доступ до суду не є безкоштовним, а судові збори, як правило, компенсуються через системи правової допомоги для малозабезпечених осіб.

Міжнародні експерти підкреслюють, що фінансування судів не повинно залежати від політичних коливань або дискреційних рішень посадовців. Надмірна залежність від зборів може створювати перверсні стимули для судів зосереджуватися на наповненні бюджету замість здійснення правосуддя. Оптимальна модель передбачає достатнє, стабільне та передбачуване державне фінансування, доповнене судовими зборами, які не повинні становити основне джерело коштів та не обтяжувати учасників процесу.

Досвід окремих країн демонструє різні підходи до цього питання. У Німеччині діє принцип «той, хто програв, платить», а розмір зборів залежить від суми спору. Доходи від судових зборів покривають витрати судів на цивільні та адміністративні справи, що робить систему високоєфективною [14]. У 2025 році в Німеччині набрав чинності закон *KostBRÄG 2025*, який з 1 червня 2025 року передбачає підвищення судових зборів відповідно до *Justizkostenrechts* – вартісні збори (*Wertgebühren*) виросли в середньому на 6%, а фіксовані, мінімальні та максимальні збори – на 9%. Одночасно збільшено витрати на правову допомогу, включаючи оплату адвокатів, експертів і перекладачів, а також винагороди опікунів і представників у сімейних справах [15].

Франція має давню історію правової допомоги, що надається всім особам та організаціям, які не мають достатніх коштів, охоплюючи всі види справ [13]. Суди у Франції фінансуються через Міністерство юстиції. У 2025 році у Франції судові витрати суттєво зросли внаслідок закону про бюджет, опублікованого 15 лютого, який передбачив подвоєння фіксованих процедурних зборів. Для справ, що розглядаються поліцейськими судами (*tribunal de police*), розмір цього збору зріс із 31 євро до 6 євро. У випадку засудження в кримінальному суді збір збільшився із 127 євро до 254 євро, а якщо не з'являється на слухання – до 508 євро. Апеляційна процедура передбачає збір у розмірі 338 євро замість попередніх 169 євро. За подання касаційної скарги доводиться сплачувати 422 євро замість 211 євро. У справах, що розглядаються судами присяжних (*cours d'assises*), сума зросла до приблизно 1054 євро. Ці збори мають стримуючий ефект і підвищують фінансове навантаження на громадян, які звертаються до суду [16].

Швеція встановлює низькі судові збори, при цьому діє принцип «той, хто програв, платить», а правова допомога доступна обмеженій категорії фізичних осіб з низьким доходом. В Швеції судовий збір є обов'язковим при подачі позову до суду. Залежно від типу справи та її вартості,

розмір збору може становити від 900 до 2800 шведських крон. Для справ, де вартість позову не перевищує половину базової ціни, застосовується знижений збір у розмірі 900 крон [17]. Цей збір сплачується один раз при подачі заяви до суду. У разі програшу справи, сторона, яка програла, зобов'язана відшкодувати розумні витрати сторони, яка виграла, включаючи судовий збір та гонорари адвокатів. Витрати повинні бути обґрунтованими та пропорційними складності справи. Суд має право зменшити розмір витрат, якщо вони вважаються надмірними.

У польській правовій системі судовий процес у цивільних справах передбачає низку витрат. Перші витрати, які повинен понести позивач, – це судовий збір. Його розмір змінюється в залежності від типу справи. У Польщі збори також базуються на принципі «той, хто програв, платить». Судовий збір може бути фіксованим або пропорційним залежно від виду справи та її вартості. Наприклад, у справах про розлучення або розподіл майна оплата становить 600 злотих [18], а у справах з майновими вимогами понад 20 000 злотих застосовується оплата пропорційна вартості предмета спору. З 1 липня 2025 року вартість подання приватного обвинувачення зросла з 300 до 1000 злотих, що відображає реальні витрати на судовий процес і має на меті зменшити кількість безпідставних позовів [10].

У Великій Британії розмір судового збору залежить від вартості позову, при цьому діють системи допомоги особам з низьким доходом, а правило «той, хто програв, платить» застосовується у всіх видах справ. Згідно з оновленням, яке набрало чинності 8 квітня 2025 року, Міністерство юстиції Великої Британії підвищило 171 судовий та трибунальний збір, щоб врахувати зміни в індексі споживчих цін (CPI) [11]. Більшість зборів збільшено на 3,2%, щоб відобразити зміну CPI між березнем 2023 та березнем 2024 року, а деякі збори підвищено на 13,5% для врахування інфляції з березня 2022 року. Ці зміни допомагають забезпечити ефективну та ефективну роботу Служби судів та трибуналів Його Величності (НМСТС). Сума збору залежить від типу справи та її вартості; наприклад, у цивільних справах збір може становити від £35 до £10,000, залежно від суми позову. Для подання позову до Високого суду передбачено збір у розмірі £545, а для окружного суду – £404. У випадку подання позову на суму понад £10,000, збір становить 5% від вартості позову. Судові збори також застосовуються до сімейних справ, таких як подання заяви про розлучення (£612), фінансові розпорядження (£313) та опікунські накази (£263). Варто зазначити, що існує система допомоги з оплатою зборів для осіб, які не можуть собі їх дозволити. Зміни в судових зборах спрямовані на забезпечення справедливого доступу до правосуддя та підтримку фінансування судової системи [12].

Ці приклади свідчать про різноманітність моделей: одні країни намагаються мінімізувати судові збори, інші значною мірою покладаються на них, але завжди передбачають механізми підтримки малозабезпечених учасників процесу.

Висновки. Отже, судовий збір в Україні виконує подвійне призначення: фінансове забезпечення діяльності судів та регулювання доступу до правосуддя. Законодавчі зміни 2025 року спрямовані на підвищення прозорості, ефективності та цифровізації процесу справляння збору, зокрема через систему «Електронний суд», а також на запровадження гнучкого підходу до звільнення та зменшення збору для малозабезпечених осіб. Незважаючи на це, значний дефіцит фінансування судової системи залишається критичним, особливо для місцевих судів, що загрожує їх незалежності та якості правосуддя. Порівняння з міжнародними практиками показує, що оптимальна модель поєднує стабільне державне фінансування з помірними судовими зборами, забезпечуючи доступ до суду для всіх категорій громадян. Надмірна залежність від зборів може створювати деструктивні стимули та обмежувати ефективність судочинства. Український досвід свідчить про потребу вдосконалення механізмів розподілу коштів та підвищення прозорості фінансової звітності на місцевому рівні. Загалом, для забезпечення стабільності та незалежності судової влади необхідне комплексне поєднання державного фінансування, ефективного використання судового збору та підтримки вразливих категорій учасників процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. ВРП звернулася до КМУ та Мінфіну щодо належного фінансування судової влади. *Судова влада України*. URL: <https://court.gov.ua/press/news/1658436> (дата звернення: 16.08.2025).
2. Звіт про діяльність державної судової адміністрації України за 2024 рік. URL: <https://court.gov.ua/storage/portal/dsa/news/%D0%97%D0%92%D0%86%D0%A2%20%D0%BF%>

- D1%80%D0%BE%20%D0%B4%D1%96%D1%8F%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C%20%D0%94%D0%A1%D0%90%D0%A3%20%D0%B7%D0%B0%202024.pdf (дата звернення: 16.08.2025).
3. Звіти Рахункової палати за 2024 рік. *Рахункова палата*. URL: <https://rp.gov.ua/FinControl/FinReports/?id=1800> (дата звернення: 16.08.2025).
4. Набули чинності зміни до порядку повернення судового збору за судовими рішеннями. *PRAVO. UA*. URL: <https://pravo.ua/nabuly-zminy-do-poriadku-povernennia-sudovoho-zboru-za-sudovymu-rishenniamy/> (дата звернення: 16.08.2025).
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення порядку розподілу судових витрат та судового збору: Закон України від 18.06.2025 № 4508-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4508-20#Text> (дата звернення: 16.08.2025).
6. Ставки судового збору станом на 01.01.2025 року. URL: <https://court.gov.ua/storage/portal/sud1002/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D0%B2%D0%BA%D0%B8%20%D1%81%D1%83%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D0%B7%D0%B1%D0%BE%D1%80%D1%83%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%BC%20%D0%BD%D0%B0%2001.01.2025.pdf> (дата звернення: 16.08.2025).
7. Судовий збір в Україні 2025: Нові ставки, правила реструктуризування та пільги. URL: <https://www.anticor.foundation/novyny/21513> (дата звернення: 16.08.2025).
8. Судовий збір у 2025 році (діє з 16.07.2025 р.). «Дебет-Кредит» – Сервіси для бухгалтерів. URL: https://services.dtkr.ua/catalogues/tax_rates/165-sudovii-zbir-u-2025-roci-dije-z-16072025-r (дата звернення: 16.08.2025).
9. Bosio, Erica. 2024. Reforming Justice: Engaging with Countries on Judicial Budgets. Prosperity Notes Series. URL: <http://hdl.handle.net/10986/42517> (date of access: 17.08.2025).
10. Chcesz wnieść prywatne oskarżenie – opłata od 1 lipca 1000 zł. *Prawo. pl*. URL: <https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/oplata-sadowa-przy-oskarzeniu-prywatnym-od-marca-2025-r-1000-zl,530945.html> (date of access: 17.08.2025).
11. Court and tribunal fees: updates from April 2025. *Childlawadvice*. URL: <https://childlawadvice.org.uk/court-and-tribunal-fees-updates-from-april-2025> (date of access: 17.08.2025).
12. EX50A: April 2025. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/media/67e692b58ac59d1882eaddbb/EX50A-civil-and-family-court-fees_April_25.pdf (date of access: 17.08.2025).
13. George A. Pelletier. Legal Aid in France. 1967. 21 p.
14. Global Litigation Guide in Germany – DLA Piper Global Litigation Guide. *DLA Piper Intelligence – Global Comparative Knowledge Sites*. URL: <https://www.dlapiperintelligence.com/litigation/insight/index.html?t=09-costs&c=DE> (date of access: 16.08.2025).
15. Haufe Redaktion. FF 05 / 2025, Erhöhung der Rechtsanwaltsvergütung und der Justizkosten zum 1.6.2025 | Haufe. *Haufe. de News und Fachwissen*. URL: <https://www.haufe.de/id/beitrag/ff-052025-erhoehung-der-rechtsanwaltsverguetung-und-der-justizkosten-zum-162025-HI16804153.html> (date of access: 17.08.2025).
16. Laperruque N. Justice. Ces frais vont coûter deux fois plus cher aux automobilistes en 2025. *Le Progrès: info et actu nationale et régionale – Rhône, Loire, Ain, Haute-Loire et Jura*. URL: <https://www.leprogres.fr/magazine-automobile/2025/03/10/ces-frais-de-justice-vont-couter-deux-fois-plus-cher-aux-automobilistes-en-2025> (date of access: 17.08.2025).
17. Legal aid. *European e-Justice Portal*. URL: https://e-justice.europa.eu/topics/taking-legal-action/legal-aid/se_en (date of access: 17.08.2025).
18. LEX. *Logowanie Borg*. URL: <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/koszty-sadowe-w-sprawach-cywilnych-17216873/art-26> (date of access: 17.08.2025).